

EVOLUȚIA ADMINISTRAȚIEI DIN ORAȘUL CARANSEBEȘ ÎNTRE 1873-1919

Constantin BRĂTESCU

Serviciul Județean Caraș - Severin al Arhivelor Naționale

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Banatul cunoaște mari prefaceri de ordin administrativ, economic și politic cu repercusiuni importante asupra populației românești dintotdeauna majoritară în provincie. Curtea de la Viena, ca urmare firească a dificultăților de ordin economic cu care se confrunta, este obligată să facă o serie de concesii mari, moșierimii maghiare. Prima dintre acestea a fost încorporarea la 15/27 decembrie 1860 a Banatului la Ungaria, cu toată opoziția fruntașilor români care la 18-19 noiembrie – cunoscând intențiile Curții, în urma repetatelor urzeli ale nobilimii maghiare – au cerut „*punerea în poziții de neatârnare față de Ungaria*”¹.

Compromisul cu consecințele sale cele mai grave s-a înregistrat în 1867, prin încheierea pactului dualist, moment în care clasele dominante maghiare au primit importante drepturi economice și politice prin care au putut impune în mod nestingherit programul de asuprire socială și națională. Acceptând ca Franz Iosif să fie încoronat și ca rege al Ungariei, influenții oameni politici maghiari au pretins refacerea regatului maghiar în granițele sale feudale. Odată acceptate aceste condiții, la 27 mai/8 iunie 1867, Franz Iosif I a fost încoronat²; începea din acel moment o perioadă extrem de grea pentru toate naționalitățile nemaghiare, dar în mod deosebit pentru români. Privitor la Banat, autoritățile din Budapesta nu erau mulțumite cu existența unor întinse teritorii, denumite confiniare (de graniță) care se subordonau direct autorităților militare din Viena. În consecință, între anii 1867-1871 au exercitat presiuni din ce în ce mai mari asupra curții din Viena pentru desființarea regimentelor de graniță nr. 13 și 14 din Banatul istoric.

La 8 iunie 1871 în baza unei ordinațiuni imperiale s-a trecut la aplicarea reformelor de provincializare a zonelor confiniare, unde în mod treptat autoritățile regimentare au fost înlocuite cu consiliile de provincializare. După un an, la 9 iunie 1872, Franz Iosif difuzează un manifest către grănicerii de pe zona celor două regimente de graniță amintite și a celor din batalionul de Titel în care preciza că populația era pusă pe aceeași treaptă „*cu cealaltă populațiune din regatul nostru, Ungaria*” începând cu 1 noiembrie 1872, când cele trei structuri militaro-administrative au fost desființate.

La aceeași dată, Franz Iosif I, în calitate de rege al Ungariei a emis un rescript în care principalele prevederi erau următoarele:

- a). Caransebeșul, Panceova și Biserica Albă deveneau municipii, stând sub nemijlocita autoritate a guvernului maghiar;
- b). Începând cu 1 noiembrie 1872, în orașele menționate mai sus se înființează tribunale regești, iar pe teritoriul fiecărei preturi câte o judecătorie cercuală;
- c). În Caransebeș se va organiza o casă orfanală;
- d). Fosta închisoare regimentară se transformă în închisoare a judecătoriei din Caransebeș;

¹ Marin, Munteanu, Radulovici 1968, p. 77.

² *Unirea* 1972, p. 159.

- e). În Caransebeș se va înființa Direcțiunea bunurilor statului, care va administra și obiectivele erariului situate la Băile Herculane;
- f). Foștii grăniceri, familiile lor și comunioanele aveau drept de proprietate asupra pământurilor și realităților înscrise în cărțile funciare³;
- g). Provincializarea confiniului militar va fi încredințată unui comisar – cezaro-crăiesc, subordonat guvernului maghiar;
- h). La Caransebeș, Panceova și Biserica Albă vor funcționa inspectorate școlare;
- i). La Caransebeș va funcționa un oficiu de „construcțiune de stat”⁴.

Așadar, după o perioadă de 68 de ani (1804-1872) Caransebeșul, fosta reședință a Regimentului de graniță nr. 13 româno-bănățean⁵, este ridicat la rangul de municipiu și pentru 8 ani va fi reședința comitatului Severin.

Între anii 1873-1877 municipiul Caransebeș s-a subordonat direct Ministerului de Interne din Budapesta, iar din acest ultim an, conform statutelor s-a subordonat vicecomitetului de comitat⁶.

În anul 1881 comitatul Severin va fi desființat și se va contopi cu comitatul Caraș, care avea reședința la Lugoj, acest oraș păstrându-și și acest privilegiu până în 1949. Procesul de demilitarizare și provincilizare a fostului confiniu militar bănățean nu a fost unul facil, mai ales că lipseau atât forțele umane care să ocupe funcțiile publice, atât la nivelul instituțiilor comitatense cât și cele orășenești. Încă din 3 octombrie 1872, Comandamentul General Militar din Timișoara face cunoscut regimentului de graniță din Caransebeș că s-au asigurat fondurile necesare oficialităților care urmau să administreze orașul începând cu 1 noiembrie 1872, sume puse la dispoziție de erariu⁷. Un moment de referință în istoria Caransebeșului este ziua de 12 martie 1873, când în prezența vicecolonelului Vincențiu cavalier de Bazarabiciu, investit administrator de comite suprem pentru noul comitat Severin, s-a desfășurat prima adunare generală a „comitetului municipal din opidul liber regesc Caransebeș”, la care au participat 42 de membri. Printre aceștia au fost episcopul Ioan Popasu, George Băiaș, Eftimie Biju, Constantin Ostoia, Ioan Brancovici, Alexandru Eperjesy, Constantin Burdia-senior ș.a.

Adunarea generală l-a ales pe negustorul Ioan Brancovici primar al Caransebeșului⁸, faptul înscriindu-se ca un important pas spre crearea și consolidarea administrației civile în oraș după aproape un secol de administrație militară.

În perioada martie-mai 1873 s-a desemnat personalul pentru conducerea treburilor orașului și anume: senatorul I, senatorul II, protonotarul, căpitanul de poliție, medicul orășenesc, juristul apoi au fost desemnați dintre membrii reprezentanței orășenești cei din comisiile economică și juridică⁹. În ședința din 14-17 mai 1873, adunarea generală a dezbătut probleme importante precum: salarizarea primarului, organizarea și arendarea târgului, răscumpărarea podului de fier, curățenia orașului, amplasarea spitalului, arendarea dreptului de vânat ș.a.¹⁰.

La 3 august 1873 au intrat în vigoare statutul și regulamentul de organizare ale municipiului și magistratului orășenesc (primul statut al municipiului Caransebeș fiind cel

³ Marchescu 1941, p. 310, 311

⁴ SJAN CS-FPC 1/1872, f. 1

⁵ Groza 1983, p. 15

⁶ SJAN CS-FPC, reg. 27/1877, f. 1, 2

⁷ *Idem*, doc. 521/1872

⁸ *Ibidem*, reg. 8/1873, ff. 2-4

⁹ *Ibidem*, ff. 6-8

¹⁰ *Ibidem*, ff. 8-22

din 1 decembrie 1872 semnat de Alexandru Stancovici, George Băiaș, Ioan Brancovici, Ioan Bartolomeiu ș.a.), statutul fiind modificat în anii 1887 și 1889.¹¹

După 9 luni de administrare a orașului, la 16 decembrie 1873 primarul Ioan Brancovici trece în revistă principalele realizări din oraș și anume: recensământul alegătorilor în vederea desfășurării alegerilor dietale (parlamentare), arendarea accizelor de băutură și măcelărit, arendarea taxelor de târg și decernarea titlurilor de cetățean de onoare vicecolonelului Vincențiu cavalier de Bazarabiciu și baronului de Scudier¹².

Încă din momentul intrării Caransebeșului în era constituțională limba oficială în interiorul administrației orășenești a fost limba română, însă în iunie 1877 adunarea generală extraordinară a întărit mai vechea hotărâre de utilizare a limbii române: „*ca limbă officioasă și protocolară la acest magistrat pre basa majorității absolute a românilor*” (n.n. din oraș), limba maghiară fiind utilizată doar în relațiile cu instituțiile de stat¹³ și cu cei care se adresau primăriei în limba maghiară. Hotărârea luată la 22 iunie 1877 a fost reconfirmată la 6 noiembrie 1888¹⁴ și aplicată până la instaurarea administrației românești în Caransebeș în iulie-august 1919.

Sigiliile orașului

Statutul de oraș-cetate cu importante sarcini militare pentru apărarea Banatului împotriva incursiunilor armatelor turcești în tot evul mediu, este reflectat și de sigiliile pe care autoritățile Caransebeșului le-au utilizat începând cu anul 1503. Zidurile și turnurile cetății, apoi brațul cu sabia în care era înfipt un cap de păgân sunt principalele simboluri preluate și în sigiliile utilizate începând cu anul 1873, în semn de respect pentru faptele de vitejie ale înaintașilor ca apărători ai creștinătății în imediata apropiere a graniței cu Imperiul Otoman. De fapt, autoritățile administrative din orașul Caransebeș au utilizat până la sfârșitul anului 1918 pe lângă cel cu legendă latină „*sigillum civitatis Caransebesiensis anno 1503*”, păstrat în continuare și începând cu 20 noiembrie 1906¹⁵ în urma deciziei nr. 5870 a corpului reprezentativ al orașului și două sigilii cu legenda maghiară „*Karansebes város palgármesteri hivatala*” (Oficiul primarului orașului Caransebeș) și respectiv „*Karansebes város Tanácsa*” (Consiliul orașului Caransebeș), ambele utilizate în relațiile oficiale la nivelul cancelariei primarului și a consiliului orășenesc (reprezentanța orășenească, corpul reprezentativ, sfatul orășenesc) cu alte instituții similare.

Statutele orașului Caransebeș

Pe parcursul perioadei 1872-1918 în orașul Caransebeș, întreaga activitate administrativă s-a desfășurat pe baza statutelor proprii, care, după dezbaterea în adunarea generală a corpului reprezentativ erau supuse aprobării autorităților comitatense de la Lugoj și Ministerului de Interne maghiar.

Primul statut pe baza căruia a început să funcționeze administrația civilă în Caransebeș este cel din 1 decembrie 1872, autentificat cu un sigiliu în ceară oval de dimensiuni 3,3 cmX2,8 cm¹⁶.

Conștiente că statutul trebuia îmbunătățit și adaptat specificului acestui oraș de graniță, care avea și o istorie oarecum particulară în Banat, dar și conform rigorilor

¹¹ *Ibidem*, reg. 4/1872, ff. 1-51, reg. 84/1887, f. 66 și reg. 116/1889, ff. 24-27

¹² *Ibidem*, reg. 10/1878, ff. 93-106

¹³ *Ibidem*, reg. 27/1877, f. 15,16

¹⁴ *Ibidem*, reg. 98/1888, f. 44, 45, 48

¹⁵ *Ibidem*, reg. 408/1906, f. 118

¹⁶ *Ibidem*, reg. 4/1872, ff. 1-27

legislației statului maghiar, în prima parte a anului 1873 s-au solicitat pentru confruntare statute ale unor orașe cu îndelungată tradiție constituțională precum Aradul sau Budapesta¹⁷, pe baza cărora la 3 august 1873 municipiul Caransebeș beneficia de un nou statut, mult mai complet¹⁸. Și în anii următori s-au adus modificări propriilor statute, unele impuse de Legea XXII/1886.

Începând din anul 1889 orașul Caransebeș va beneficia de un nou statut, care - conform aprecierilor aleșilor locali - corespundea și populației locale de cca 4.800 de locuitori¹⁹, votat de adunarea generală la 26 iunie, statutul fiind elaborat de primarul Ioan Nemoianu, jurist cu studii de drept la Debrețin, Demetriu Jancovici - notar și doi membri ai reprezentanței.

Noile statute publicate în limbile română și germană aveau 57 de articole și dezvăluie întregul mecanism de organizare și funcționare a treburilor pe raza orașului. Întreaga administrație locală era subordonată vicecomitelui comitatului Caraș-Severin.

Organele de conducere erau:

1. Reprezentanța (corpul reprezentativ) orașului;
2. Magistratul și antistea comunală;
3. Scaunul orfanal;
4. Primarul orașului;
5. Personalul oficiilor, personalul ajutător și cel „de manipulațiune”, conform organigramei²⁰.

Reprezentanța orășenească era constituită din 48 de membri, din care 24 desemnați dintre cei cu funcții publice foarte importante sau care beneficiau de venituri anuale care le permiteau acest drept, iar ceilalți 24 erau aleși în urma alegerilor electorale locale în conformitate cu Legea XXII/1886.

În anul 1892 între cei 24 viriliști, lista fiind compusă după darea directă, cea mai mare dovedită prin registrul de dare, se aflau negustori, farmaciști, un notar public ș.a., cel mai mare venit avându-l comerciantul Neurer Ignatz, cu 1442,87 florini, iar cel mai mic protopopul Andrei Ghidiu cu 139,30 florini²¹. În anul 1907 cenzul electoral (darea directă) s-a situat între 1853 coroane și 456,90 coroane, în rândul celor 24 de viriliști (aleși pe baza dării directe) se aflau episcopul Nicolae Popea, Constantin Burdia, Filip Müller, Carol Susich, Nicolae Ionescu, văduva Julia Brancovici ș.a.²². În anul 1909 în fruntea listei viriliștilor se situa farmacistul Filip Müller cu 1866,18 coroane, urmat de Constantin Burdia – deputat dietal și consilier de Curte cu 1236,43 coroane și notarul public Carol Susich cu 1148,43 coroane. Între cei 24 reprezentanți „viriliști” se aflau 12 comercianți, 4 avocați, 1 notar public ș.a. În rândul membrilor suplitori se aflau medicii dr. W. Zipris cu 325,90 coroane și dr. Constantin Popasu cu 284,20 coroane²³.

Magistratul orășenească era compus din primar ca președinte, cei doi senatori, protonotar, avocat (jurist-consult), căpitanul de poliție și medicul de circumscripție.

Antistea orășenească era formată din primar, căpitanul de poliție, doi senatori (ca și asesori la scaunul orfanal), protonotar, jurist-consult, contabil-casier, controlor, tutorele orfanal, arhivarul, medicul și inginerul, ca angajați ai Primăriei.

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Statutele 1889*, p 1, 2

²¹ SJAN CS-FPC, reg. 160/1892, f. 3, 4

²² *Ibidem*, reg. 408/1906, f. 105, 106

²³ *Ibidem*, reg. 471/1909

Statutele precizează până la amănunte, sarcinile reprezentanței orășenești, magistratului scaunului orfanal, primarului, căpitanului de poliție, senatorilor orășenești și tuturor celorlalți angajați.²⁴

Pentru a asigura buna funcționare a administrației, reprezentanța orășenească își desfășura activitatea pe comisii: cea economică, sanitară, de zidire și înfrumusețare a orașului, militară, pentru stabilirea taxelor și dărilor și comisia scaunului orfanal²⁵. Cea mai importantă comisie era cea economică constituită din 12 membri²⁶.

În statutele modificate la 4 noiembrie 1905 se prevede ca: „*limba protocolară și cea de manipulațiune a adunării generale conform hotărârii luate de reprezentanța orășenească din 6 noiembrie 1888 pe baza a 20 art. de lege XLIV din 1868 e cea română*”²⁷.

Modificările ulterioare ale statutelor nu sunt de substanță, ci doar adaptări la unele ordine ale autorităților comitatense (județene).

Reședința de comitat

Dacă anterior, timp de 68 de ani, Caransebeșul fusese reședinața militar-administrativă a Regimentului de graniță nr. 13 româno-bănățean, de unde se coordona întreaga activitate în cele două planuri militar și administrativ în toate localitățile grănicerești, perioadă în care în plan economic nu s-a înregistrat o evoluție sensibilă, dovadă că autoritățile austriece puneau pe primul plan doar aportul militar al zonei la înfăptuirea politicii promovate de acestea, prin rescriptul regesc din 1872, Caransebeșul a devenit reședința noii unități administrative numită comitatul Severin. Din municipiul de pe Sebeș și Timiș se va administra același teritoriu pe care funcționase regimentul de graniță sus menționat care acum va fi împărțit în cercuri administrative (plăși) cu reședința la Caransebeș, Teregova, Orșova și Bozovici. Având în vedere numărul mare de instituții de tip județean, unele fără nici o tradiție în granița militară, Caransebeșul a fost suprasolicitat în adăpostirea acestora. În iulie 1873, conform unui raport al notarului municipiului Caransebeș către comitele suprem al județului Caraș cu reședința la Lugoj și către consilierul guvernial pentru comitatul Severin, Ivackovits din Mehadia, se identificaseră două clădiri în centrul orașului, în apropierea Episcopiei pretabile să adăpostească instituții de tip județean²⁸. Prin rescriptul regesc din 9 iunie 1872 se preciza că la Caransebeș vor funcționa începând cu 1 noiembrie 1872, tribunalul regesc, casa orfanală județeană, o direcțiune a bunurilor de stat care va administra și obiectivele erariale din Băile Herculane, un inspectorat școlar și un oficiu de „construcțiuni de stat”²⁹.

La acestea s-au mai adăugat și au funcționat la Caransebeș între anii de existență a comitatului Severin (1873-1881) și alte instituții precum inspectoratul regesc de dare, oficiul silvanal³⁰ și inspectoratul nr. 6 de măsuri și greutate³¹.

Abia la 23 august 1873 a fost numit primul comite suprem al comitatului Severin în persoana lui Iacob de Bogdan³².

La puțină vreme de la instalarea autorităților comitatense în reședința comitatului Severin, cetățenii orașului prin autoritățile administrative locale au aflat despre intenția de

²⁴ Statutele 1889, pp. 2-40

²⁵ SJAN CS-FPC, reg. 391/1905, ff. 8-9

²⁶ *Ibidem*, d. 1/1886-1909, pp. 2-13

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Ibidem*, doc. 1419/1873

²⁹ *Ibidem*, reg. 1/1872, ff. 2-5

³⁰ *Ibidem*, reg. 32/1878-1886, f. 708,709

³¹ *Ibidem*, doc. 905/1873

³² *Ibidem*, doc. 1601/1873

desființare a tânărilor comitat și încorporarea acestuia la comitatul Caraș. Cauzele trebuie căutate în neputința desfășurării unor activități administrative eficiente într-un oraș cu populație mică, lipsit de industrie și cu resurse financiare foarte slabe.

Pe de altă parte se promova ideea refacerii vechiului comitat feudal al Caraș-Severinului cu reședința la Lugoj. La 29 martie 1874 primarul Ioan Brancovoci informa adunarea generală a corpului reprezentativ despre această intenție, făcând cunoscută hotărârea congregațiunii comitatense și a magistratului orășenesc de a trimite o delegație la Budapesta ca să prezinte un memoriu argumentat pentru păstrarea pe mai departe a comitatului Severin³³, delegația având în componența sa pe episcopul Ioan Popasu, primarul Ioan Brancovici, apoi pe Ioan Peția, Constantin Burdia – senior, Demetriu Dregătoriu, Ignatie Neuerer și Dimitrie Biju³⁴.

Pentru menținerea comitatului Severin și a statutului de municipiu pentru Caransebeș s-a alcătuit și aprobat un nou memoriu la 14 septembrie 1874, fiind inserate argumente de ordin istoric și economic³⁵.

Doar patru ani s-a bucurat Caransebeșul de statutul de municipiu, în iunie 1877 impunându-se reorganizarea întregii administrații locale, primind acum statut de oraș cu magistrat regulat. S-a impus modificarea statutului orașului, cât și componența consiliilor. Astfel, în comisia juridică au fost aleși Traian Doda și Iosif Seracin, în comisia economică a corpului reprezentativ episcopul Ioan Popasu, cojocarul Ioan Popovici ș.a.³⁶

În anul 1881 comitatul Severin a fost desființat, teritoriul său fiind atașat comitatului Caraș, astfel creându-se un nou comitat, Caraș-Severin cu reședința la Lugoj.³⁷ Cei 8 ani de reședință de comitat au însemnat pentru Caransebeș o perioadă de acomodare la viața constituțională, mult mai dinamică, orașul fiind în această perioadă subordonat Ministerului de Interne din Budapesta.

După această perioadă, orașul Caransebeș a fost direct subordonat vicecomitelui comitatului Caraș-Severin, până la începutul anului 1919.

Bibliografie

- Brătescu 1997 = Constatin Brătescu, *Istorie și cultura în Arhivele Caraș-Severinului*, București, 1997
- Groza 1983 = Groza Liviu, *Grănicerii Bănățeni*, București, 1983
- Marchescu 1941 = Marchescu Antoniu, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere*, Caransebeș, 1941
- Marin, Munteanu, Radulovici = Marin William, Munteanu Ion, Radulovici Gheorghe, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului, Timișoara, 1968
- SJAN CS-FPC = Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș-Severin, Fond *Primăria orașului Caransebeș*
- Statutele 1889 = *Statutele orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1889
- Unirea 1972 = *Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, ed. II, București, 1972.

³³ *Ibidem*, reg. 15/1874, f. 2

³⁴ *Ibidem*, reg. 14/1874

³⁵ *Ibidem*, reg. 15/1874, ff.18-42

³⁶ *Ibidem*, reg. 27/1877, ff. 1, 2, 13-15

³⁷ Brătescu, 1997, pag. 27.

GOUVERNMENT EVOLUTION OF CITY OF CARANSEBES
BETWEEN 1873-1919
(Abstract)

In the second half of the 19th century province of Banat suffers high-orders transformations in domains like government, economic and politics with significant repercussions on the Romanian population, who always was the most numerous in the province. Court of Vienna dealing with important economic difficulties was forced to make big concessions to Hungarian landlords. First of these was the incorporation of Banat to Hungary in 15/27 December 1860. Later, in 1867 the dualist pact was sign and is the moment of a new era of difficulties for the no Hungarian nationalities especially for Romanians.

At 8 of June 1871 begin to be applied the reforms for the province of Banat and city of Caransebes became the residence of the Severin county. In June 1877 to city of Caransebes is given the status of city with a regular magistrate. In 1881 the Severin County was abolished and its territory was attached to the Caras County, being made a new county named Caras-Severin with capital at Lugoj. After this period the city of Caransebes was directly subordinate to vicecount of Caras-Severin County until the year 1919.